

Verhalen Uit 'De Tien Malen': Eggen, maaien en hooien

H. G. Esveld, tekeningen: L. Kool

Dit verhaal gaat over braak, eggen, maaien, haren, maaiers naar Holland, vervoer en laden van rogge en hooi, bergleggen, berg-haaf en smacht. Volgende keer gaan we verder over handdorsen, Wannen en reinigen, de wanmolen, machinaal dorsen en tractorvordering.

Braak

In het voorgaande verhaal over zaaien in De Graver van december is het gedeelte over braak vermoedelijk door het wegvallen van een regel niet goed overgekomen.

Daarom een verkorte herhaling.

Ondanks, dat over braak geen officiële gegevens bekend zijn, en Slicher van Bath de oostelijke zandgebieden het land van de eeuwige roggeteelt noemde, was één jaar braak laten liggen hier zeker niet onbekend. Het werd het meest toegepast op de hogere onvruchtbare gronden. We weten dat uit overlevering vanuit de voorgeslachten. Maar ook uit gegevens van de oude buurtschap Spriell omstreeks 1600.

Veltwijck: Omtrent 21 Mld hoech roggelants bij verset gedeijst ende bij verset gesajdt wordt.

Chrachtighuijzen:

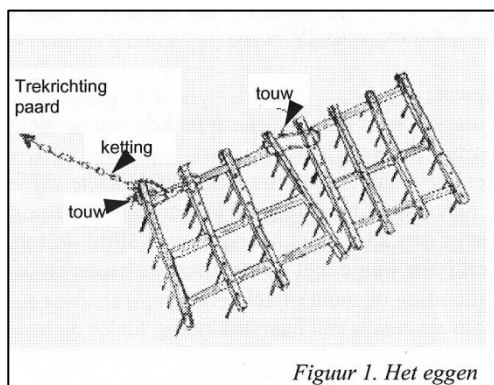
Omtrent 19 Mld hoech roggelants dat te verset gedrest ende gesajdt wordt.

Dankzij het onderzoekswerk op Schovenhorst kwam begin vorige eeuw de verbouw van gele lupinen op de onvruchtbare gronden in plaats van braak. Op de ontginningen was de verbouw van deze lupinen als eerste gewas meer regel dan uitzondering.

Eggen

Voor 1930 kende men hier alleen de houten eg met ook tanden van hout voor het ineggen van zaden. Nr. 105 in het museum is zo'n exemplaar van klein formaat, gebruikt op een keuterbedrijfje voor menselijke trekkracht. Voor paardentraction gebruikte men twee wat grotere achter elkaar gekoppelde zelfde soort eg die vanuit de linker voorhoek getrokken diagonaal werkten.

Voor granen was met dit soort eggen twee maal eggen noodzakelijk; de eerste keer in lengterichting van de voor, de tweede maal overdwars. Voorwaarde voor goed eggen was dat, als het zaad was ingeëgd, er geen paardenstap zichtbaar mocht zijn. De eg-

Figuur 1. Het eggen

gen waren zo gemaakt en gekoppeld dat men altijd linksom draaide in zogenaamde vouwen. Vooreggen deed men met een enkele Vouw, naar achteren een strook openlaten, linksomdraaien weer naar voren deze open strook nemen enz.

Met het volgende eggen overdwars dus, werkte men met twee vouwen, dus een ruimere bocht waardoor de eggen beter het paard volgden en alle stappen wegwerkten. Na 1950 ongeveer waren alle houten eggen vervangen door z. g. zigzag eggen die naast elkaar gekoppeld aan een balk rechtstandig het paard of de trekker volgden. Verder was er op veel bedrijven een houten eg aanwezig met ijzeren tanden (nr. 11), om na de oogst en ondiep ploegen het wortelonkruid kweek te bestrijden. In de graanteelt had voor 1940 geen bewerking meer plaats voor de oogst, behalve het toedienen van een stikstofbemesting in 't voorjaar. De tonspuit was het eerste apparaat dat na 1945 ook gebruikt

werd voor onkruidbestrijding in granen; deze werd tevens gebruikt voor het bespuiten van vruchtbomen.

Maaien

Omstreeks 20 juli ging men kijken of er in de roggeaar korrels met wit meel te vinden waren want dan kon het maaien beginnen ondanks dat het gemiddeld stadium niet verder was dan deegrijp. Met St. Jauk (25 juli) moest eigenlijk het maaien beginnen, groen of rijp, met het oog op 't stoppelgewas.

De rogge had na het maaien 7 tot 14 dagen nodig om te drogen en af te rijpen, afhankelijk van het weer. En met St. Laurens (10 augustus) moesten de knollen gezaaid zijn. Niet altijd was dan de rogge naar binnen gehaald, en het gebeurde wel eens dat men tussen de rijen gasten (schoven) ploegde en zo de herfstknollen zaaide.

Alle mankracht werd ingezet om te maaien, de boer zelf of eerste knecht (bouwmeester) fungeerde als Voormaaier en bepaalde dus het tempo. Als leerling was het dan heel moeilijk om mee te komen; dit hing voornamelijk af of je zicht scherp, dus goed gehoord was.

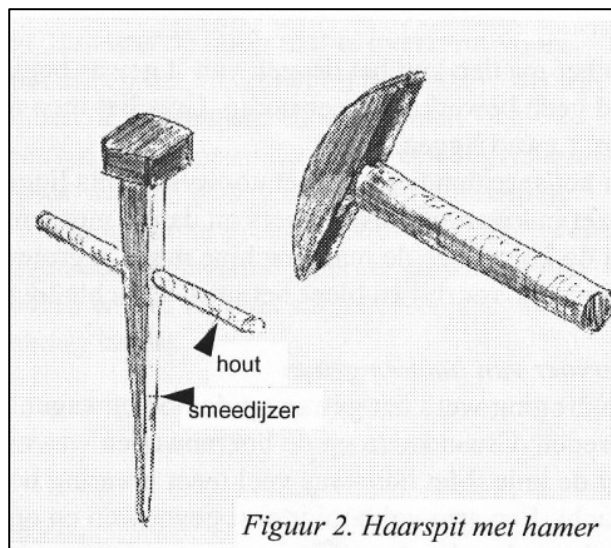
Het opbinden van de garven was meestal vrouwen- of jongenswerk. Wie goed kon binden kon met rogge twee maaiers bijhouden. Met graanmaaien had ieder z'n eigen slagritme als je maar meekwam. Met grasmaaien was het echter gewoonte gelijk op te snijden en de zeis te strijken. Voorover gebogen over de zeisboom de voeten schuifelend voorwaarts draaide men vanuit de heupen van uiterst rechts naar uiterst links voor een zo breed mogelijk zwad.

“Haarken is geen waarken, maar gresmeien dat is botten dreien”, was een gezegde. Een beginner gaf het dan ook meestal flinke spierpijn. Het was een pracht gezicht een groep maaiers zo bezig te zien, bijvoorbeeld de bewoners van boerderij 'de Haar' in

Huinen tot omstreeks 1950.

Haren

Voor het weer dun en scherp maken van de zicht zijn twee mogelijkheden, slijpen of haren. Het eerste gebeurde vroeger nooit. Door te slijpen was de zicht te snel versleten en door te haren bleef hij drie maal langer scherp. Benodigdheden om te haren zijn haarspit en hamer

(nr. 234). Het haarspit moet altijd op een zo vast mogelijke ondergrond bij voorbeeld een wegje met de steel van de hamer in de grond gestampt worden, waarna in een zithouding de zicht of zeis erop geplaatst wordt. Voor de zeis is een haarstok nodig onder de boom, daar deze niet in evenwicht te houden is. Zicht of zeis wordt iets achterover op het haarspit geplaatst. De snede, de voorkant, komt dan iets omhoog, zodat er een briefkaart onder zou kunnen, dit om te voorkomen dat het haarpad te hol wordt. De hamerbek moet de juiste Vonn hebben: iets rond in lengte en breedte, en moet op z'n tijd bij geslepen worden. Dan kan het haren beginnen.

Probeer nooit in een klopgang een stompe zicht scherp en dun te krijgen. Er zijn twee mogelijkheden. In een heen en weer gaande klopgang uitwellen en voldoende breed haarpad maken, naarmate hij scherp wordt minder hard slaan, anders krijg je memmen of uitstulpsels en dientengevolge haarscheurtjes. Een andere mogelijkheid is de hamer aan de ene zijde wat scherper maken dan de andere kant. Met de scherpere kant eerst een gang over de achterzijde van het haarpad en de volgende gang over de

voorzijde met de stompe kant van de hamer. Om goed te kunnen haren is een lange tijd van oefening nodig. Niemand kon dan ook beter maaien en haren dan de mensen die naar Holland gingen.

Maaiers naar Holland

Met de sterke uitbreiding van de bevolking ontstonden na 1820 de buurten 't Veld of de Bult, Krachtighuizen, Poolse driesten en Veenhuizerveld. In de agrarische sector was voor al deze mensen geen Werkgelegenheid. De grootschalige ontginning van heidevelden en bosaanplant zorgden in de winter voor werk bij voorbeeld Schovenhorst. In de zomer moest het elders gezocht worden. Zo ontstond de trek naar Holland, eerst per trein of boot later heel veel met de blauwe plunjezak op de fiets (plunjezaksluiters nr.382 en 398). De mensen hebben daar onmogelijk hard gewerkt, beloning per oppervlakte stimuleerde dat. Men leefde er in primitieve omstandigheden. Men kwam dan na weken thuis met vaak wel heel sterke verhalen.

Men had per dag oppervlaktes gemaaid die aan 't onmogelijke grensden en in 't weekend overwinningen behaald bij slaande ruzies in cafés. Verder zijn me nog een paar verhalen in m'n herinnering blijven hangen. Voor een zekere Jan was thuiskomst dringend nodig. Zijn vrouw Wist geen adres en adresseerde als volgt:

“Aan m'n man Jan voormaaier van de drie in de Haarlemmermeer”. De brief kwam over. Met een paar dagen was Jan thuis. Een ander had een moeilijke boer een lesje geleerd, door van een aangenomen kamp de vier hoeken te maaien en 't midden, om daar uit te rusten. Om vervolgens toen de maaitijd om was naar de boer te gaan met de mededeling: “k Heb de vier hoeken kaal, 't midden daal graag m'n geld zodat ik voor de nacht thuis kan zijn”.

Zowaar de boer betaalde.

Na het maaien kon het drogen van 't gewas beginnen. Graan werd aan gasten gezet en had geen bewerking meer nodig. Gras

liet men na het maaien met de zeis een paar dagen aan 't zwad liggen. Na het spreiden liet men het nooit 's nachts liggen; het moest 's nachts altijd worden opgezet in kwart of halve oppers en dan 's morgens weer worden gespreid. Na de komst van de maaimachine met z'n grotere oppervlaktes gemaaid product was dit natuurlijk voorbij en bleef het gras 's nachts liggen.

Vervoer van hooi en graan

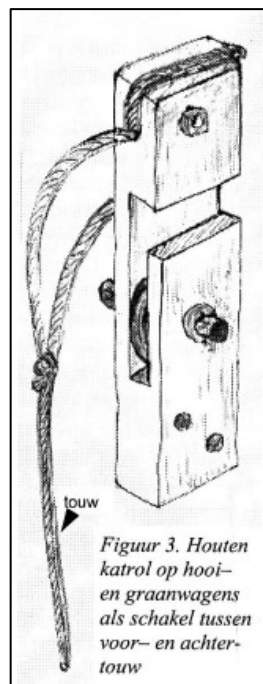
Na droging werd het gewas op de boerenwagen zonder oogsthekken geladen en naar huis gereden. Graan laden op de boerenwagen was niet zo moeilijk en had men vrij gauw onder de knie. Met hooi was veel meer ervaring nodig, vooral de voor en achterkant van de vracht. Een arm vol hooi moest gevouwen en op de hoeken geplaatst en meteen vastgelegd worden. En daartussen voor en achter weer opgevuld met gevouwen product.

Dit hooiladen gebeurde meestal door degene die de wagen naar huis moest rijden; hij had dan de grootste zekerheid dat de vracht bleef zitten. De oude boerenwagen blonk niet uit in stabiliteit en de meeste zomers zag je hier of daar een omgevallen vracht hooi liggen. De latere bandenwagen, weer later uitgerust met oogsthekken voor en achter was een enorme verbetering. Men kon ook met dezelfde trekkracht 50% meer vervoeren, vooral van belang voor vervoer vanuit de Arkemheemse polder naar de diverse buurten.

Weseboom en katrol

Voor het vervoer over enige afstand moest de vracht met touwen aangetrokken worden. Tot begin vorige eeuw werd hiervoor de zogenaamde Weseboom gebruikt. Dit was een paal iets langer dan de vracht. Deze werd in lengterichting boven op de Vrucht gelegd.

Vervolgens werd deze Weseboom met een touw zowel voor als

Figuur 3. Houten katrol op hooi- en graanwagens als schakel tussen voor- en achtertouw

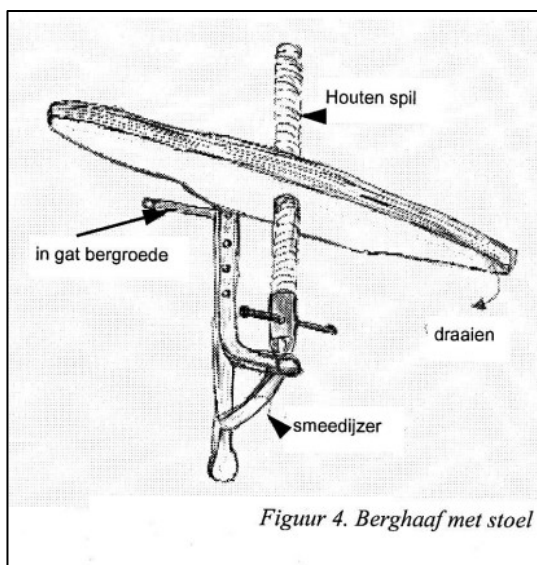
achter zover mogelijk naar beneden getrokken en vastgezet.

Na het verdwijnen van de Weseboom dien werd aan het voortouw dat aan de voorste hoeken van de wagen bevestigd was een katrol (nr. 30 en nr. 144) bevestigd. Deze katrol kwam tot midden op de vracht en als het achtertouw hierdoor werd gehaald, konden men achter aan één hoek alle touwen straktrekken.

Het optassen in de berg of bergleggen

Dit was voor hooi weer veel makkelijker dan voor graan. Hooi watert altijd af en geeft zodoende geen inwateringsproblemen naar binnen in de berg.

Met graan was dit veel moeilijker, je moest beginnen met een bolronde laag aan te brengen en zorgen dat de bolronde vorm blijft. Men werkte vervolgens achteruit twee garven op elkaar aan de buitenkant en dan naar binnen rond opvullen. Zou er aan de buitenkant bij het nazakken één garf in een verkeerde helling komen te liggen, dan was de ramp niet te overzien; vooral gold dit bij de roeden. Het graan werd dan niet alleen nat, maar begon bovendien, bij wat later dorsen, uit te lopen of te kiemen; zo konden de garven aan elkaar groeien.

Bij dit in de berg werken waren altijd drie mensen nodig, naast de legger een zogenaamde haker die de garf overpakte van de man op de wagen. Was de berg gevuld boven de 5 à 6 meter, dan werd de afstand voor de man op de wagen te groot om vlot te kunnen werken. De berglegger spaarde dan boven de wagen een zogenaamd haak-

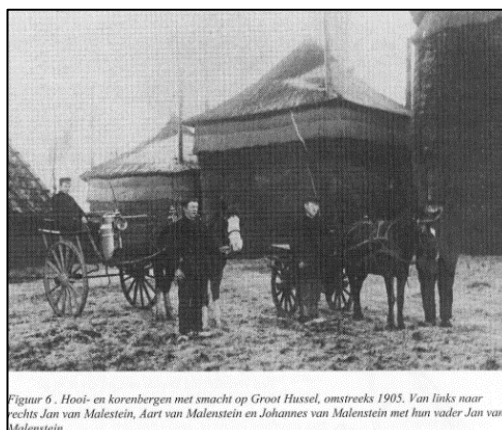
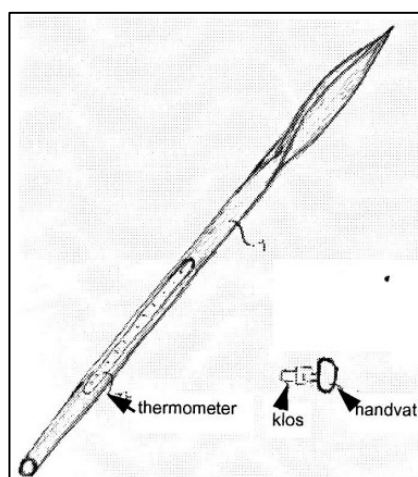
gat uit waarin dan een extra man (haker) geplaatst kon worden. Dan was er met het stijgen in de berg nog een probleem en wel de bergkap die mee omhoog moest.

Berghaaf

Dit omhoogwerken van de bergkap gebeurde met de berghaaf met stoel (nr. 12 in museum). De berghaaf bestaande uit een dikke balk met schroefgat en daarin het mannetje , een grote van hout gemaakte schroef, deze werd op de stoel geplaatst en de kap 30 cm naar boven geschroefd, roe voor roe. Deze 30 cm, was de afstand Van de stoelgaten in de roe of paal. Bij een stijging van 6 meter moest bij een 5-roedenberg de haaf en stoel 100 maal Verplaatst en heen en weer geschroefd worden. De later op de bergroeden geplaatste lieren zorgden voor tijdsbesparing en arbeids-verlichting die zeer welkom was.

Hooipeilijzer

Om de temperatuur in de hooiberg bij hooibroei te peilen en brand te Voorkomen, werd het hooipeilijzer met thermo-meter (in beschermhuis) gebruikt. Het peilijzer bestond uit vier stukken van een meter en werd, meter voor meter achter elkaar aan geschroefd, met behulp van het handvat in de berg gebracht. Een verze-kering keerde niet uit als je in gebreke was gebleven de berg te peilen. Dit peilen gebeurde - mogelijk sporadisch ook nu Figuur 5. Het bovenste deel van het hooipeilijzer met thermometer nog - door een vertegenwoordiger Van de verze-kerings-maatschappij. Bij

Figuur 6. Hooi- en korenbergen met smacht op Groot Huisel, omstreeks 1905. Van links naar rechts Jan van Malestein, Aart van Malestein en Johannes van Malestein met hun vader Jan van Malestein.

een temperatuur boven de 80 °C moest er wat gebeuren; op de heetste plek een gat eruit steken of de hele berg leeghalen. Met de na de oorlog in gebruik gekomen hooiventilator werd naast verkorten van de veld-periode ook de hooibroei bezworen.

Smacht

Als de bouw binnen was werd de open ruimte tussen het graan en de bergkap afgesloten met een zogenaamd smacht (zie foto). Deze was ge-maakt van als dakstro uitgeschud stro en werd met wilgentenen aan de bergkap gehangen. Deze smacht diende om uitwaaien bij storm en vogelvraat te voorkomen.

+++